

Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus CUPOREn lausunto

Viite: VNS 16/2022 vp

Asia: Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1 ja 2 osat
Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen

Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore toteaa

Yleisesti

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko on perusteellinen julkaisu, jonka toivoisi jäävän useampienkin tulevien hallituskausien työkaluksi. Selonteossa esitetyt visiot ja niihin perustuvat skenaariot kuvaavat mahdollisia tulevaisuuksia Suomelle ja koko maailmalle. Kiitämme valtioneuvostoa rohkeasta avauksesta ja ennakkoluulottomasta lähestymistavasta.

Donella Meadows (1941–2001) yhdysvaltalainen järjestelmien muutosta tutkinut ympäristötieteilijä on todennut, että "... rationaalisuuden vaade ja ratkaisukeskeisyys tekevät toiveiden ja visioiden muodostamisesta ja ilmaisemisesta epäsopivaa, noloa, jopa paheksuttavaa." (Meadows, 1999.) Hänen mukaansa visioinnin taitoa ei arvosteta, joten sitä ei myöskään harjoiteta. Meadowsin *vipupisteitä* kuvaavassa teoriassa esitetään, että tehokkain – ja samalla vaikein – tapa muuttaa ihmisten talouden ja yhteiskunnan järjestelmiä on vaikuttaa niiden pohjalla oleviin käsityksiin, arvoihin ja ajattelutapoihin. Nämä paradigmat vaikuttavat järjestelmien kaikkiin tasoihin niiden tavoitteista ja rakenteista niiden osatekijöihin ja tuotoksiin saakka. Vipupisteteoriaa hyödynnetään yhtenä välineenä esimerkiksi kestävyystutkimuksessa, jossa hahmotellaan keinoja tuottaa nopeaa muutosta kohti kestäviä yhteiskuntia – *kestävyysmurrosta*. Malli osoittaa, missä tarvitaan ajattelutapoihin vaikuttavaa kulttuurista työtä, mukaan lukien visiointia ja siinä tarvittavia taitoja. (Kortekallio, 2022)

Tulevaisuusselonteossa kulttuurin merkitys tunnustetaan luovuuden ja sivistysperustan vahvistajana sekä osallisuuden ja luottamuksen ylläpitäjänä. Kuitenkin Valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa tulisi näkyä laajempi ymmärrys kulttuurin merkityksestä kestävänsä kehityksen keinona ja keskeisenä ajurina. Kestävänsä kehityksen yhteiskunnalliset vaikutukset liittyvät kansalaisten toimintaan, ennen kaikkea kulutukseen. Kulttuuriset muutokset, koulutus ja sivistys ovat kysymyksiä, joita ei voida sivuuttaa puhuttaessa "vihreästä siirtymästä" ja siihen liittyvistä kulttuurisista muutoksista.

Tulevaisuusselonteon vaihtoehtoisissa kehityskuluissa kulttuuri on sivistysperustan vahvistaja, taiteen ja kulttuurin väline- ja itseisarvo tunnustetaan. Myös kulttuurin ja taiteen epäsuotuisat virtaukset tunnustetaan sisäänpäin kääntymisen vaaroina, innovatiivisuuden heikkenemisenä (194). Eriarvoistuvan yhteiskunnan tunnusmerkkejä on kulttuuriperustan mureneminen ja kulttuuripalvelujen loitontuminen harvojen etuoikeudeksi (195).

Kulttuuri ymmärretään yhteiskunnallisessa keskustelussa usein valitettavan kapeasti, ylimääräisenä harrastuksena, todetaan kulttuurialan tulevaisuustyöryhmän ehdotuksessa seuraavalle hallituskaudelle. "Kulttuuri on investointi tulevaisuuteen. Se on kansakunnan tärkeintä pääomaa. Kulttuuri määrittää, mitä me ihmisinä olemme. Se rakentaa identiteettiämme ja maakuva." Ehdotuksessa todetaan, että kulttuuriala on merkittävä elinkeinotoiminnan osa-alue sekä globaalisti että Suomessa. "Luovilla aloilla laajemmin on myös huomattavaa kasvupotentiaalia, kun huomioidaan kuinka suuren bkt-osuuden ne

muodostavat eräissä maissa. Luovat alat tuottavat enemmän kuin valtio niitä tukee – esimerkiksi elokuva-alalle annettu tuotantotuki tuottaa enimmillään yhteiskunnalle kaksinkertaisen euromääräisen hyödyn. Kulttuurialaan panostamalla Suomi voi vaurastua. Kulttuuriala tuottaa itse innovaatioita ja luo pohjaa muiden alojen innovaatioille. Kulttuuri on myös vientituote. Sen tuotteistamisessa, myynnissä ja markkinoinnissa on paljon mahdollisuuksia, joihin Suomen pitää ennakkoluulottomasti tarttua. Kulttuurialan menestyminen elinkeinona on hyväksi koko kansakunnalle. (OKM, 2022.)

Erityisesti Cupore haluaa lausua

Kestävä kehitys, vihreä siirtymä

Selonteon luvussa 9, *Suomen tulevaisuuteen vaikuttavat muutostekijät* tarkastellaan kestävän kehityksen ja kestävään elämäntapaan tarvittavan murroksen kysymyksiä. Otsikolla *Kulutus kasvaa maailmanlaajuisesti 3.3.5., todetaan: ”Kulutus kasvaa maailmanlaajuisesti vaurastumisen myötä. kasvava aineellinen kulutus kiihdyttää luonnonvarojen käyttöä. /.../ yksityisen kulutuksen murros tarkoittaa suomalaisten kulutuskäyttäytymisen muuttumista kestäväksi, kohti maapallon kantokyvyn rajoihin mahtuvaa kulutusta.”* (101–102)

Esimerkiksi tuoreessa EU-komission raportissa *Kulttuuri kestävän kehityksen edistäjänä* painopisteenä on kulttuuripolitiikan ja kestävän kehityksen välisen vuorovaikutuksen vahvistaminen. **Raportilla** pyritään edistämään kestävän kehityksen kulttuuriulottuvuutta koskevaa EU:n lähestymistapaa, joka perustuu vahvempaan ja johdonmukaisempaan yhteyteen kulttuuripolitiikan ja kestävän kehityksen tavoitteiden täytäntöönpanon välillä EU:n aloitteissa, ohjelmissa ja toimissa sekä eri aloilla. (Euroopan komissio, 2022.)

Cuporen eri tutkimuksissa ja selvityksissä on ilmennyt, että siirtymä vihreään talouteen tarvitsee tuekseen sekä yksityisen kulutuksen murroksen että ekologisen jälleenrakennuksen. Kulttuuri on yhteiskunnan eri sektoreiden rajat sosiaalisesti ja taloudellisesti ylittävä ja läpäisevä elementti, joka määrittelee yhteiskunnan arvot, normit ja hyvinvointiin tähtäävän elämän periaatteet. Kulttuuria ei voi sivuuttaa ekosysteemejä koskevassa, vihreää siirtymää ja vaikeita yhteiskunnallisia kysymyksiä koskevassa ajattelussa. Kasvun ja kehityksen ohjelmissa kansainvälisesti on pyritty huomioimaan kulttuurinen kestävyys yhtenä tärkeänä ”pilarina” ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyiden rinnalla.

Vihreässä siirtymässä on kyse jokaisen ajatteluun, arkeen ja elämäntapoihin sekä talouteen ja poliittiseen järjestelmään vaikuttavasta murroksesta, jossa vastuullisuus ja kestävyys ovat lähtökohta, eivät vaihtoehto. Vihreän siirtymän suunnittelu ja toimeenpano ovat törmänneet moniin jännitteistä ja ristiriidoista kumpuaviin haasteisiin, joiden juurisyyt ovat kulttuurisia. Nykyinen lukuisien ekologisten ja sosiaalisten kriisien aika tarvitsee *kulttuurista kestävyysmurrosta* kohti oikeudenmukaisempaa, demokraattisempaa ja moniäänisempää maailmaa, jossa ovat mukana kaikki yhteiskunnan toimijat uudistamassa vallitsevia arvoja ja hyvän elämän käsityksiä kestävämmäksi.

Taiteiden toimialoilla kehitetään *planetaarista vastuuta*, ja lukuisat kulttuuriperintöinstituutiot, kulttuurituotannot ja taiteilijayhteisöt tarjoavat konkreettisia malleja oikeudenmukaiselle vihreälle siirtymälle. Esimerkkinä näistä taiteellistieteelliset ekoresidenssit ja näyttely- ja tapahtumatuotannot. Taiteilijoiden toiminta etenkin maaseudulla linkittyy taiteen ja kulttuurin alojen tuotannon lisäksi ihmisen ja muun luonnon kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin.

Kokonaisresilienssi

Otsikon *Kriisinsietokyky 3.5.8.* alla tulevaisuuskatsauksessa kirjoitetaan kokonaisresilienssistä: ”yhteiskunnan kokonaisresilienssin kannalta viranomaisten, elinkeinoelämän, järjestöjen ja kansalaisten yhteistyöhön perustuva kokonaisturvallisuuden toimintamalli on Suomen erityisvahvuus.” (152)

Cuporen ja Jyväskylän yliopiston yhteisessä tutkimushankkeessa tarkastellaan *yhteisöresilienssiä*. Suomalaisen yhteiskunnan toimivuutta ja kehitystä uhkaavat useat globaalit ilmiöt ja kehityskulut, kuten ilmastonmuutos ja ympäristön saastuminen sekä turvallisuuteen liittyvät uhat. Lisäksi alueiden ja eri väestöryhmien eriarvoistuminen ja meneillään olevat rakenteelliset uudistukset haastavat eri toimijoiden resilienssiä eli muutosjoustavuutta yhteiskunnan eri tasoilla ja sektoreilla. Tutkimuksen mukaan yhteisöresilienssi voidaan huomioida yhteiskunnallisena muutosvoimana. keskeistä on ymmärtää miten yhteisöresilienssiä voidaan vahvistaa ja tukea osana laajempaa kestäväää kehitystä.

Yhteisöllisellä kansalaistoiminnalla on suomalaisessa yhteiskunnassa pitkät ja vahvat perinteet. Erilaiset yhdistykset ja yhteisöt ovat keskeinen voimavara sekä demokratian ja hyvinvoinnin toiminnallinen ja kansalaisia aktivoiva alusta suomalaisessa yhteiskunnassa. Kansalaisyhteiskunnan ja paikallisuuden kontekstissa on kyse ns. pienistä yhteisöistä eli kylä-, asukas- ja kaupunginosayhdistyksistä tai erilaisista järjestäytyneistä tai ei-rekisteröityneistä ryhmistä, jotka toimivat paikallisella tasolla. Kaupungeissa puhutaan DIY-urbanismista, neljännessä sektorista ja kaupunkiaktivismista, maaseudulla taas yhteisölähtöisestä kehittämisestä ja kylätoiminnasta. Erilaisten asukas- ja kyläyhdistysten lisäksi on yhteisöjä, joiden toiminnalla on huomattavia paikallisia vaikutuksia. Tällaisia ovat esimerkiksi ympäristönsuojeluun, liikuntaan ja urheiluun tai luovaan toimintaan ja tapahtumien tuotantoon keskittyvät kolmannen ja neljännen sektorin toimijat. (Lähiö, 2022)

Kulttuurin potentiaali

Kunnilla ja alueilla on suuri vastuu sivistyspalveluista. Kunnilla myös hyvin erilaiset lähtökohdat palvelujen tuottamiseen. Cuporen selvityksessä vuoden 2026 Euroopan kulttuuripääkaupungin Oulun asukkaille tekemän vuonna 2022 tehdyn kansalaisykselyn (n=2752) mukaan

- kulttuurin kokeminen ja harrastaminen tuo iloa (85 % täysin samaa tai osittain samaa mieltä),
- kulttuuri lisää hyvinvointia (80 %),
- kulttuuri lisää aktiivisuutta (77 %),
- kulttuuri auttaa ymmärtämään uusia asioita (74 %)
- kulttuuri saa tunteen, että kuuluu joukkoon (55 %)

Tulevaisuuden sukupolville

Kiitämme selonteon pitkän aikajänteen näkökulmaa. Parhaimmillaan dokumentissa kirjatut skenaariot luovat johdonmukaisia vaihtoehtoisen tulevaisuuden polkuja, joissa lähtökohta on nykyhetkessä ja siinä, miten tulevia sukupolvia kohdellaan nyt, vuonna 2023.

Selonteossa puhutaan hyvinvointitaloudesta (281) *”Hyvinvointitalous on päätöksenteon lähestymistapa, jolla saavutetaan sosiaalisen, taloudellisen ja ekologisen kestävyuden nykyistä parempi tasapaino. Hyvinvointitalous huomioi myös sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden. Hyvinvointitalous on niin ikään keskeinen osa valtioneuvoston yllähallituskautisen kestävyysajattelun kehittämiseen liittyviä toimia.”*

Cuporen kulttuuripolitiikan tutkimuksen yksi painopiste on taiteilijapolitiikka. Taiteen elinvoima ja taiteilijoiden toimintaedellytykset on perusta, jolle myös suomalaisen yhteiskunnan luovuus, sivistys, innovatiivisuus ja niihin perustuva yhteiskunnallinen kehitys, taloudellinen uudistuminen nojaavat.

Taiteen ja kulttuurin barometrikyselyn mukaan merkittävä osuus taiteilijoista on harkinnut ammatinvaihtoa tai vaihtanut ammattia viimeisen 12 kuukauden aikana (Ruusuvirta ym. 2023). Vaikka tutkimusten mukaan taiteilijat kokevat vahvaa työn imua ja merkityksellisyyttä, on työssä runsaasti kuormittavia tekijöitä, kuten toimeentulon epävarmuus ja epäsäännöllisyys. Monet taiteilijat työskentelevät epätyypillisissä työsuhteissa, eivätkä he ole usein esimerkiksi systemaattisen työterveyshuollon piirissä. Palkatonta työtä esiintyy kaikilla taiteenaloilla. Taiteilijoiden työttömyys- ja sosiaaliturvassa on jo pitkään tunnistettuja ja edelleen ratkaisemattomia ongelmia. (Ruusuvirta ym. 2022; Hirvi-Ijäs ym. 2020.)

Cuporen ja Taiteen edistämiskeskuksen tuottaman *Taiteen ja kulttuurin barometrin* mukaan nuoret (alle 35-vuotiaat) taiteilijat ovat ryhmä, jonka keskuudessa on tällä hetkellä keskimääräistä enemmän pahaa oloa ja huolta tulevaisuudesta. Nuorista taiteilijoista keskimääräistä useampi on huolissaan psyykkisestä jaksamisestaan ja harkinnut ammatinvaihtoa pois taidealalta. Koronaviruspandemia on vaikuttanut monien taiteilijoiden ammatillisiin tulevaisuudennäkymiin negatiivisesti sekä vahvistanut ja muun muassa laajentanut taiteilijoiden kokemusta arvostuksen puutteesta. (Ruusuvirta ym. 2022; Ruusuvirta ym. 2023.) Tulevaisuuden Suomella ei ole varaa menettää taiteilijoita ja heidän luovaa potentiaalia.

Suomen Akatemian rahoittamassa ArtsEqual tutkimuksessa (2015–2021) nousi esiin taideharrastamisen merkitys lapsen ja nuoren hyvinvoinnin ja merkityksellisen elämän näkökulmasta: harrastukset voivat ehkäistä syrjäytymistä ja olla keino auttaa syrjäytyneitä nuoria. Lukuisten kansainvälisten ja kansallisten tutkimusten mukaan laadukas taide- ja kulttuurikasvatus vahvistaa lasten ja nuorten kulttuurista ja sosiaalista pääomaa ja siten heidän valmiuksiaan toimia aktiivisesti yhteiskunnassa. Kuitenkin eriarvoistuminen suhteessa yleisiin oppimisvalmiuksiin ja kulttuuriseen osallisuuteen alkaa jo ennen kouluikää ja jatkuu kouluvuosien aikana. Monien selvitysten mukaan lasten ja nuorten mahdollisuudet toteuttaa omaa potentiaaliaan ovat pitkälle sidoksissa perheen koulutus- ja tulotason. (Anttila & Juntunen 2018, s. 3)

Skenaariot seuraavien sukupolvien Suomesta (luku 5)

Skenaarioista ensimmäinen, yhteistyö maailma on myönteisin ja toivottavin vaihtoehtoinen tulevaisuus nykypäivän maailmaa tarkasteltaessa. Tämä oli kuitenkin skenaarioista ainoa, jossa kulttuurin mahdollisuudet ja kehitys on jäänyt kuvaamatta. Rohkenemme lisätä kirjauksia, jolla tulevaisuuden sukupolvet saavat kasvaa sekä työ- ja toimintakykyisiksi, fyysisestä ja henkisestä hyvinvoinnistaan huolta pitäviksi että yhteisönsä rakentavaa ja rauhantahtoista kehitystä vaaliviksi, tasa-arvoa ja sivistystä kunnioittaviksi kansalaisiksi.

Vuosi	Yhteistyön maailman skenaarion vaiheistus Suomelle
2022	Yksityisen ja julkisen sektorin digitalisaatiota ja uusien digitaalisten liiketoimintamahdollisuuksien omaksumista tuetaan. Kotimaassa sovitaan vahvasta ilmastolaista, ja kattavat toimeenpanosuunnitelmat valmistuvat. Koronaelvitys kohdistetaan tehokkaasti vihreään siirtymään. Suomi aloittaa Nato-jäsenyyssprosessin.
2025	Koulutuksen ja tutkimuksen ohjaus on uudistettu vastaamaan tulevaisuuden tarpeita. Suomen kilpailuasema vahvistuu. Fiskaaliset ja muut ohjaukeinoet tukevat ihmisten hyvinvointia ja terveyttä. Sosiaaliturvauudistus on toteutettu, ja eriarvoistumisen vähentämiseen kiinnitetään vahvasti huomiota. Oikeudenmukainen siirtymä tukee päästövähennysten tekemistä ja vihreät investoinnit kasvavat edelleen. Luontopohjaiset ratkaisut alkavat levitä kuntiin ja kaupunkeihin, ja ekologinen kompensaatio ja ennallistaminen ovat tulossa lainsäädäntöön. Suomen turvallisuuspolitiikan ja puolustuksen yhteensovittaminen Natoon jatkuu.
2030	Digitaalisuus on käytössä kaikkialla, julkishallinnon rakenteet tukevat ekosysteemimäistä toimintaa. Työnteon luonne on muuttunut, ja monen ihmisen elanto tulee useista eri lähteistä. Yhteiskunnan turvaverkot ovat joustavia ja kattavia. Suomi on tehnyt onnistuneen siirtymän luonnonvarojen kestävään käyttöön ja edistää kiertotaloutta digitaalisiin ratkaisuihin. Korkean lisäarvon biotaloustuotteiden tuotanto on arkipäivää. Luonnonvarojen kulutus on kääntynyt laskuun kiertotalouden edetessä ja kulutuksen hiilijalanjälki on puolittunut. Luontopohjaiset ratkaisut tuottavat laajalti hyvinvointi- ja ympäristöhyötyjä. Nuorista aikuisista yli 50 % on korkeakoulutettuja, ja oppimistulokset, T&K-panostukset ja niiden vaikuttavuus sekä tutkimuksen laatu vahvistuvat. Koulutuksellinen tasa-arvo kasvaa ja jatkuvan oppimisen saavuttavuus on hyvä. Suomi toimii rakentavasti ja menestyksekkäästi YK:n turvallisuusneuvoston vaihtuvana jäsenenä 2029–2030.
2035	Systeeminen kestävä muutos etenee, ja Suomi on aloitteellinen ja aktiivinen kansainvälisissä neuvotteluissa. Suomi on hiilineutraali (päästöt ja hiilinielut tasapainossa) ja resilientti kiertotalousyhteiskunta, jossa liikenne on sähköistetty ja uusiutuvat energiamuodot yleistyvät. Kasvava hyvinvointi irtautuu luonnonvarojen kulutuksesta. Ennallistamistoimet purevat ja luonnon monimuotoisuus kohenee, ja rannikkovesienkin tila paranee nopeasti päästöjen vähetessä. Veropohja on muuttunut työn ja omistuksen murroksessa, julkiset palvelut pystytään järjestämään laadukkaasti ja tasapuolisesti. Jatkuva oppiminen on valtavirtaa.
2040	Luonnon kokonaisheikentyttömyys on saavutettu ja laajoja alueita on ennallistettu, jolloin ekosysteemit kestävät stressiä, hiilinielut ovat vahvoja ja hyvinvointihyödyt suuria. Suomi on hiilinegatiivinen ja sen vesien tila hyvä. Suomalaiset yritykset ovat merkittäviä globaaleja toimijoita ja maassa on aktiivinen, toimialat sekä sektorit ylittävä TKI- ja liiketoimintaekosysteemi. Kilpailukyky rakentuu osaamis- ja TKI-pohjaisesti uudistuen, jatkuvasti oppien ja edelläkävijänä. Väestö on työ- ja toimintakykyistä ja ihmiset pitävät hyvää huolta fyysisestä ja psyykkisestä hyvinvoinnistaan.

Skenaario 1 (213)

Mitä vielä pitää tapahtua, jotta skenaario yhteistyön maailmasta toteutuisi.

- Vuonna 2023 kulttuurin ja taiteen asema kestävässä tulevaisuuden yhtenä vipuvaikutustekijänä on tunnistettu.
- Tulevien sukupolvien koulutus on monimuotoista, luovuus, taide ja taitoaineet ovat saaneet tärkeän sijan opetuksessa.
- Lasten harrastusmahdollisuudet ovat kaikkien saatavilla.
- Taiteenperusopetus ja peruskoulu tekevät läheistä yhteistyötä.
- Taideharrastukset, liikunta- ja urheiluharrastukset ovat saavutettavia ja maantieteellisesti tasa-arvoisesti saatavilla.
- Oppiminen ja sivistys on tasapuolisesti saatavilla, Suomi on lukutaidon kärkimaa – kaikilla kielillä.
- Suomen, ruotsin ja saamekielen asema on vahva ja kehittyvä.

Lausunnossa käytettyjä lähteitä

Anttila, Eeva & Juntunen Marja-Leena (2018) Näkökulmia kansalliseen lapsistrategiaan. ArtsEqual 2018. <https://okm.fi/documents/1410845/12479361/04+Eeva+Anttila+Taideyliopisto.pdf>

Euroopan komissio; Bryssel 9.12.2022 COM(2022) 709 final. European Commission report on culture for sustainable development in EU actions, 14 Dec 2022 <https://culture.ec.europa.eu/news/commission-publishes-new-report-on-culture-for-sustainable-development-in-eu-actions>

Hirvi-Ijäs, M., Sokka, S., Rensujeff, K. & Kurlin, A. (2020). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2019*.

Taiteilijoiden työ ja toimeentulon muodot. Cuporen verkkojulkaisuja 57. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.

https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2020/taiteen_ja_kulttuurin_barometri_2019.pdf

Kansallisten dialogien työryhmän raportti 5/2022. Valtiovarainministeriö 2022

https://avoinhallinto.fi/assets/files/2022/06/Kansalliset-dialogit_loppuraportti.pdf

Kestävän kehityksen toimikunnan strategia 2022–2030. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2022: 6.

Kortekallio, Kaisa (2022) *niin&näin* 4/22 pääkirjoitus

Lähiö (2022) Kulttuuritoiminnan muodot ja merkitykset 2020-luvun lähiöissä: kaksi tapaustutkimusta Jyväskylässä. <https://www.cupore.fi/fi/tietokortit/laehioeiden-kulttuuripolitiikka-tapauskohteena-kaksi-laehioetae-jyvaeskylaessa> Cupore, Jyväskylän yliopisto, 2020–2022

Meadows, Donella, Down to Earth. *Third Biennial Meeting of the International Society for Ecological Economics*, San Jose, Costa Rica 24.–28.10.1994. Verkossa:

<https://donellameadows.org/archives/envisioning-a-sustainable-world-video/>

OKM (2022) *Kulttuurin aika on nyt ja aina*: Kulttuurialan tulevaisuustyöryhmän ehdotukset seuraavalle hallituskaudelle. OKM 14.06.2022 <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164225>

Ruusuvirta, M., Lahtinen, E., Rensujeff, K. & Kurlin Niiniaho, A. (2022). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2021. Tulevaisuuden taiteentekijät*. Cuporen verkkojulkaisuja 69. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore ja Taiteen edistämiskeskus. (Julkaisematon)

Ruusuvirta, M., Lahtinen, E., Rensujeff, K. & Leppänen, A. (2023, tulossa). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2022. Taiteilijoiden työhyvinvointi*. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore ja Taiteen edistämiskeskus

Siivonen, Katriina, *Tulevaisuusperintö kulttuurisen kestävyysmurroksen välineenä. Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä, toim. Hanna-Kaisa Aalto, ym. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemian julkaisu 1/2022*. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto 2022, 444–458.

Kiitän kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen tutkijoiden puolesta tilaisuudesta saada lausua valtioneuvoston tulevaisuusselonteosta.

Helsingissä 25.1.2023

Marjo Mäenpää
johtaja